

ПРОЕКТУВАННЯ МОДЕЛІ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Томіч Л.М.

кандидат медичних наук, доцент
Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова

У статті розглядається проектування моделі логопедичної роботи в системі реабілітації дітей з порушеннями психофізичного розвитку поза залежністю від характеру порушення у дитини і місця її реабілітації.

В статье рассматривается проектирование модели логопедической работы в системе реабилитации детей с нарушениями психофизического развития вне зависимости от характера нарушения у ребенка и места его реабилитации.

The article deals with the design model of speech therapy in the rehabilitation of children with psycho-physical development, regardless of the character of the child and place her rehabilitation.

Ключові слова: логопедична робота, діти з порушеннями психофізичного розвитку, діяльність логопеда, корекційно-педагогічний процес.

Ключевые слова: логопедическая работа, дети с нарушениями психофизического развития, деятельность логопеда, коррекционно-педагогический процесс.

Keywords: logopaedic work, children with psychophysical development disorders, speech therapy activities, correctional and educational process.

Реабілітація являє собою динамічну систему, що складається із сукупності компонентів, що утворюють єдиність і цілісність, і володіють інтегративними властивостями. Педагогічне проектування є основним у побудові моделі логопедичної роботи в системі реабілітації як підсистеми цієї динамічної системи. При педагогічному проектуванні значимі такі принципи, як прогнозування, саморозвиток, мотиваційне забезпечення, технологічність, опора на педагогічний досвід [5]. На основі даних принципів реалізується і технологія педагогічного проектування моделі логопедичної роботи: принцип прогнозування (прогнозування розвитку дітей, логопедів, батьків, відносин та ін.; прогнозування змін, які відбудуться в результаті застосування тих або інших технологій, прораховування витрат, можливих труднощів і способів їх подолання; вибудовування системи цілей і завдань; аналіз реальних умов: економічних, кадрових, науково-методичних та ін.); принцип саморозвитку (у проєкті передбачаються процеси саморозвитку (те, що не залежить від нас); зручність проєкту для коректування (гнучкість), або розробка проєкту min і max.); принцип мотиваційного забезпечення (підготовка і мотивування членів колективу на розробку проєкту; участь всіх, хто буде реалізувати проєкт у розробці (обговоренні) проєкту); принцип технологічності (створення, добір конкретних технологій: що? як? - способів розв'язання педагогічних завдань); принцип опори на педагогічний досвід (аналіз свого позитивного та негативного досвіду; звертання до наявного досвіду; ставитися до досвіду дбайливо, але це не повинне заважати впровадженню нових технологій; подолання стереотипів і психологічних бар'єрів).

Оскільки мова йде про дітей з порушеннями психофізичного розвитку, у яких фізичні обмеження збільшуються мовленнєвою патологією, то, цілком ймовірно, у цьому випадку найбільш значимими будуть і такі загальнопедагогічні та спеціальні принципи: природосообразності; особистісно-орієнтованого та індивідуального підходу; корекційно-компенсуючої спрямованості. Розглянемо коротко роль цих принципів у реабілітації дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Принцип природосообразності формується в педагогіці, починаючи із робіт Я.А.Каменського. Великий внесок у його розвиток внесли Б.Т.Лихачов, Ж.Ж.Руссо, В.А.Сухомлинський, Л.М.Толстой, К.Д.Ушинський та ін. Принцип природосообразності в контексті нашого дослідження розуміється як принцип формування реабілітаційних систем, що виключають перевантаження, дидактогенію, дезадаптацію, неадекватність реабілітації як системи і процесу - систем, які повинні бути гомологічні віковим особливостям дітей, їх індивідуальним можливостям і схильностям. Під реабілітаційною системою, у цьому контексті, ми розуміємо безліч взаємозалежних структурних елементів, об'єднаних єдиною метою корекції та компенсації дефектів, розвитку та соціалізації особистості і функціонуючих у цілісному єдиному процесі.

Принцип особистісно-орієнтованого та індивідуального підходу розроблявся науковцями (А.Адлер, Ю.К.Бабанський, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, В.В.Давидов, Л.В.Занков, А.Маслоу, В.С.Мерлін, Г.Олпорт, Е.Фромм, Д.Б.Ельконін, К.Юнг та ін.). Центральне місце займає гуманістична теорія А. Маслоу, на думку якого,

кожна дитина має вроджену тенденцію до саморозвитку, самовдосконалення, а основною її потребою є потреба в самоактуалізації. Самоактуалізуватися - значить повністю розкрити свої здібності, свої кращі природні якості. Тому педагогічна система повинна надати їй умови для такого розкриття.

Поняття компенсації і надкомпенсації було вперше дане А.Адлером і В.Штерном, а потім істотно уточнено та доповнено Л.С.Виготським. Пов'язуючи надкомпенсацію з ідеєю соціальної основи розвитку особистості, Л.С.Виготський вважав, що процес компенсації, що йде по лінії психологічного подолання, заміщення, вирівнювання дефекту, обумовлений прагненням до завоювання соціальної повноцінності або наближення до неї. Дуалістичний характер вчення про надкомпенсацію полягає в тому, що «розвиток особистості рухається протиріччям: дефект - непристосованість, малоцінність - не тільки мінус, недолік, негативна величина, але й стимул до надкомпенсації» [1].

Як метод побудови експериментальної роботи було використане моделювання. «Моделювання - дослідження якого-небудь явища, процесів або систем об'єктів шляхом побудови та вивчення їх моделей; використання моделей для визначення або уточнення характеристик і раціоналізації способів побудови знову конструйованих об'єктів. На ідеї моделювання, по суті, базується будь-який метод наукового дослідження - як теоретичний (при якому використовуються різного роду знакові, абстрактні моделі), так і експериментальний (що використовує предметні моделі)» [2, 6].

У роботі ми спробували змоделювати логопедичну роботу в системі реабілітації дітей з порушеннями психофізичного розвитку поза залежністю від характеру порушення у дитини і місця її реабілітації. Основні положення реабілітації викладені в концепції, що представлена як описова модель необхідних умов. Концептуальними положеннями, на яких будувалися модельні подання, були наступними: 1) моделеутворюючим фактором була дитина як індивідуальність (з її особливостями, інтересами, здібностями і потребами) і як особистість, здатна сприймати, розуміти та діяти відповідно до суспільно необхідних потреб; 2) єдність індивідуальних, групових цілей, реалізованих у рамках реабілітаційного простору дитиною, сім'єю, фахівцями на основі кооперації; 3) багатоаспектність завдань, розв'язуваних у процесі реабілітації, визначалася відповідно до спрямованості діяльності кожного фахівця і з урахуванням рівня розвитку дитини; включення в процес роботи з дитиною всіх педагогів і фахівців через інтеграцію зусиль, засобів і майстерності.

Основною умовою здійснення цілей і завдань реабілітації є інтеграція індивідуальної роботи з дитиною із загальними формами навчально-виховної роботи педагогічного колективу та сім'ї. Технологічні аспекти, корекційна, навчальна та розвивальна спрямованість діяльності забезпечується комбінованим використанням інформаційних, організаційних і спеціальних педагогічних технологій, елементів різних методів, технік, прийомів і вправ, що складаються в окремометодичні, учбово-методичні комплекси фахівців і педагогів конкретної дитячої установи реабілітаційної спрямованості.

У змістовному плані модель представлена практико-змістовними напрямками діяльності: процесуальним (цілепокладання, діагностичне прогнозування, проектування, планування, моніторинг) і варіативними (технологічне моделювання, корекції та компенсації, реабілітації). Якщо процесуальна модель припускає єдність підходів до її реалізації, то варіативна забезпечує індивідуальний характер роботи з дитиною.

З нашого попереднього дослідження можна зробити висновок, що для підвищення ефективності логопедичної роботи необхідний синтез розрізаних заходів в єдиний інтегрований корекційно-розвивальний процес, у якому всі компоненти в максимальному ступені взаємозалежні та взаємообумовлені. Потрібна система роботи, яка передбачає вдосконалювання організаційно-методичних основ корекційної діяльності логопедів. Проблему актуалізує перехід до особистісно-орієнтованого навчання і виховання, істотні зміни контингенту дітей з мовленнєвими порушеннями, підвищення вимог до професійного рівня логопедів.

Беручи до уваги те, що «...принципово неможливо створити ідеальну програму або Концепцію (якщо їх предикат - соціально-освітній гуманітарний простір), які на всі 100% будуть оптимальні для даної конкретної ситуації» (В.П. Зінченко, 1997), ми пропонуємо в самій побудові моделі акцент ставити не стільки на активний точковий логопедичний вплив, не на «важіль» у руках логопеда, а на формування ефективного корекційно-розвивального процесу.

Як вказував Л.С.Виготський (1924) «...ніяка теорія неможлива, якщо виходити винятково з негативних передумов, як неможлива ніяка виховна практика, побудована на чисто негативних визначеннях і основах...» [1]. Зрозуміло, що виявлення негативних сторін процесу навчання та виховання необхідне для того, щоб довідатися, на що повинна бути спрямована корекційна робота, але при побудові експериментальної моделі, як нам здається, опора повинна бути зроблена на потенційні можливості дитини з порушеннями мовлення і самого логопеда, а також враховані резервні можливості корекційно-розвивальної роботи на заняттях.

Важливу роль у визначенні головного задуму, ідеї та вихідних позицій організації логопедичної роботи відіграє цілепокладання. Так, на початковому етапі проектування моделі логопедичної роботи в системі реабілітації дітей з порушеннями психофізичного розвитку розглянемо всі елементи цієї системи з боку мети: на верхньому системному рівні - загальні цілі, характерні для корекційно-педагогічної діяльності установ системи

реабілітації як відкритої соціально-педагогічної системи; на модульному рівні - група стратегічних цілей, що досягаються за допомогою ряду тактичних завдань і виступаючих у якості психолого-педагогічних, організаційних умов. У сукупності система професійної діяльності різних фахівців у єдиному корекційно-розвивальному середовищі переслідує загальну мету: корекція порушень розвитку дитини з урахуванням її актуальних і потенційних можливостей, сприяння повноцінному особистісному розвитку дитини, і тим самим забезпечення повноти процесу її реабілітації.

Загальним для всіх учасників реабілітації дитини з порушеннями розвитку є прагнення створити комплекс організаційних і психолого-педагогічних умов, які сприяють її саморозвитку, емоційному благополуччю дитини, задоволенню провідних потреб віку. При цьому, кожний фахівець виконує своє значеннєве навантаження, цілі та завдання, а також способи їх реалізації в області своєї предметної діяльності. Реалізація цільових настанов здійснюється через зміст реабілітаційного процесу за нерозривно пов'язаним в організаційно-функціональне ціле напрямкам реабілітації: корекція, розвиток і виховання, оздоровлення. Робота фахівців з даних напрямків переслідує цілі максимальної корекції, компенсації порушень розвитку (рухових, емоційних та ін.) і порушень мовлення. Так, структурно корекційно-педагогічний процес реабілітації можна представити у вигляді взаємозв'язку блоків: педагогічного, логопедичного, психологічного, медичного. Система взаємодії фахівців всіх блоків функціонально здійснюється на діагностичному; реабілітаційно- і корекційно-розвивальному; контрольно-оцінному модулях. Структурно-функціональна модель відображає механізм реабілітації в процесі корекційно-педагогічної роботи. Функціонування системи реабілітації безпосередньо пов'язане з компонентами корекційно-педагогічного процесу: цільовим, змістовним, операційно-діяльним, аналітико-результативним [5], які визначають логіку та наступність функціонування спеціалістів на вище позначених модулях. Функціонування системи реабілітації передбачає створення кожним із суб'єктів реабілітації особливих психолого-педагогічних умов. До числа основних віднесемо: 1) індивідуалізація корекційно-педагогічного процесу за допомогою психолого-медико-педагогічної діагностики; 2) реалізація індивідуального маршруту реабілітації дитини з урахуванням структури і характеру дефекту, наявності мовленнєвих відхилень, а також її особистісних особливостей всіма учасниками корекційно-педагогічного процесу; 3) систематичне вивчення індивідуальних можливостей кожної дитини через створення різноманітного розвиваючого середовища; 4) дослідження психосоціального стану та розвиток комунікативних навичок дитини, її здібностей у динаміку, тобто в процесі повсякденного життя, стихійно виникаючих і спеціально організованих ситуаціях спілкування, спільної діяльності з однолітками та дорослими, гри; 5) розвиток у дітей механізмів адаптації до умов постійно мінливого середовища; "ампліфікація" (О.В. Запорожець) розвитку засобами мистецтва, природи; 6) забезпечення умов для самостійної взаємодії з навколишнім світом, придбання особистого досвіду не залежно від характеру та ступеня тяжкості порушення розвитку, але з урахуванням цих особливостей дитини; 7) формування психолого-педагогічної компетенції і культури батьків, організація системи взаємодії сім'ї та реабілітаційної установи; 8) готовність педагогів, фахівців до постійного доброзичливого спілкування з різними дітьми, орієнтованого на дбайливе відношення до дитячої особистості, повагу її самобутності; до бачення перспективи розвитку конкретної дитини, забезпеченню індивідуальної траєкторії її розвитку.

Незважаючи на те, що однією з основних якостей всіх систем є те, що їх властивості не виведені на суми властивостей окремих компонентів, на стадії проектування розглянемо компоненти окремо. Продукування результату реабілітації припускає сукупність діяльності кожного фахівця. У цьому зв'язку в структурі моделі логопедичної роботи виділяємо компоненти із професійно-діяльнісної точки зору, тобто позиції діяльності фахівця. Дані компоненти діагностичні, тому що відображають напрямки діяльності педагогів: педагогічне прогнозування розвитку дитини, спостереження за ефективністю корекційних впливів; планування роботи з дітьми, проектування ситуацій (стихій); особистісно-орієнтована взаємодія з дітьми, педагогічне регулювання взаємодії дітей з однолітками; взаємодія з іншими педагогами, фахівцями і батьками дітей (стратегія взаємодії суб'єктів групи супроводу). Процес реалізації цих функцій (напрямків діяльності) передбачає дотримання комплексу психолого-педагогічних умов: в узагальненому змісті - обумовлених обраною особистісно-орієнтованою стратегією, зокрема - реалізованих через здійснення конкретних педагогічних кроків (завдань), тобто процесуально відповідно до даного напрямку діяльності та з орієнтацією на інтереси, потреби дитини, особливості її розвитку, емоційного реагування, поведінкові, комунікативні та інші труднощі. У реабілітаційному середовищі, зокрема в педагогічних ситуаціях, передбачається взаємодія дитини з дорослими та однолітками. Взаємодія здійснюється на основі мовленнєвої комунікації в спільній діяльності: дорослий-дитина, або дорослий-однолітки-дитина. Від характеру, якості взаємодії залежить становлення суб'єктності дитини, успішність її мовленнєвого і особистісного розвитку. Отже, як інтегруючий фактор даних компонентів в умовах реабілітаційної установи виступає педагогічна взаємодія.

Дані компоненти діагностичні, тому що відображають сфери особистісного розвитку дітей. Для оптимізації організації корекційної роботи, її збагачення із пристосуванням до можливостей дитини з порушеннями психофізичного розвитку з метою зниження у неї симптоматики дезадаптації, розвитку навичок

мовленнєвої комунікації необхідне створення рівноваги між корекційними впливами та ампліфікаційними можливостями самої дитини, індивідуально-потенційними можливостями на основі систематичного відстеження її розвитку. Тут діагностичність результатів корекційного процесу забезпечується на рівні просування дитини в реабілітаційному середовищі, яке центроване на ній і забезпечує індивідуальну траєкторію її розвитку.

Тому що логопедична робота являє собою складно організований об'єкт дослідження, ми його розглядали як систему взаємодії логопеда та дітей з мовленнєвими порушеннями. Тобто, у корекційному процесі були виділені три компоненти: це діти з порушеннями мовлення, логопед, корекційні заняття. Проблема підвищення ефективності корекційно-розвивального процесу вимагає комплексного підходу до її вирішення, отже, необхідне урахування всіх трьох модулів (компонентів):

- Виявлення та урахування індивідуально-типологічних особливостей розвитку і корекції дітей з порушеннями розвитку, є необхідною передумовою ефективності корекційно-виховної роботи.
- Спеціально організовані корекційно-розвивальні заняття з усунення порушень мовлення необхідно здійснювати в єдності з розвитком пізнавальних процесів і подоланням недоліків психомоторного розвитку, тобто проводити цілісний розвиток особистості. Найбільш ефективна та доцільна диференційована форма організації корекційного навчання та виховання з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей розвитку дітей. Повинна бути організована спільна психолого-медико-педагогічна допомога дітям з боку логопедів, педагогів, психологів, музичних керівників, лікарів і батьків.
- Необхідне здійснення систематичної роботи з підвищення професійної майстерності логопедів з виходом на рефлексивну оцінку результатів своєї діяльності.

Створення особистісно-орієнтованої моделі корекційно-розвивального процесу спрямовано на розвиток внутрішнього потенціалу дітей. Цілісний розвиток особистості дитини має пріоритетну цінність, цінностями корекційного навчання виступають «виращування» унікального, універсального досвіду дитини, розвиток активності - мовленнєвої, пізнавальної, рухової, емоційної, вольової у єдності та взаємодії. Ефективна реалізація особистісно-орієнтованого підходу обумовлюється готовністю логопеда до його здійснення.

Проектування моделі логопедичної роботи передбачає розробку діагностичних процедур контролю та оцінки досягнення спроектованих цілей для моніторингу якості функціонування моделі. Діагностичність забезпечується на рівні виділених компонентів і якісних характеристик моделі (властивостей). У зв'язку із цим важливим у проектуванні є орієнтація на якісні характеристики (властивості) корекційно-розвивального процесу, що виділяються та інтерпретуються з позиції значимості в розвитку дитини та є орієнтирами у побудові компонентів моделі, тобто змістовні та конструктивні вимоги. Повний перелік критеріїв корекційно-розвивального процесу (у тому числі і логопедичній роботі) у системі реабілітації складений за результатами вивчення науково-методичної літератури підданий авторській інтерпретації, відбору та систематизації в рамках проектної діяльності в закладах реабілітації. Позначені характеристики виступають як вимоги при побудові моделі логопедичної роботи і відстеженню результатів цієї роботи. З урахуванням даних характеристик розроблений зміст оцінних листів, призначених для моніторингу якості функціонування моделі логопедичної роботи.

Розробка прогностичної моделі логопедичної роботи в системі реабілітації дітей з порушеннями розвитку дає можливість визначити напрямки основних перетворень: 1) інформаційно-аналітичне забезпечення логопедичної роботи; 2) планування організації (побудови) логопедичної роботи та удосконалювання її компонентів у руслі ідей особистісно-орієнтованого підходу та реалізації комунікативного підходу: а) предметно-просторового середовища, мовленнєвого середовища; б) взаємин між дорослими і дітьми, тобто характеру, якості педагогічного спілкування, і надання дитині можливості широкого та різноманітного кола спілкування і взаємодії з навколишнім (індивідуально-орієнтована модель взаємодії); в) спостереження і планування роботи з дітьми; г) стратегії взаємодії фахівців і педагогів групи супроводу.

Ефективність реалізації технології організації логопедичної роботи в закладах системи реабілітації для дітей з порушеннями психофізичного розвитку визначається наступними умовами: 1) забезпечення мотивації педагогічних кадрів закладів системи реабілітації з реалізації моделі логопедичної роботи; 2) впровадження системи інформаційно-аналітичного забезпечення організації логопедичної роботи на основі моніторингу; 3) організації логопедичної роботи в системі реабілітації з урахуванням особливостей розвитку дітей; 4) вирішення завдань підвищення професіоналізму педагогічних кадрів безпосередньо в закладах системи реабілітації, що передбачають оволодіння ними теоретичними і практичними знаннями та уміннями з реалізації моделі логопедичної роботи в процесі педагогічного проектування; 5) виконання завдань реабілітації всіма суб'єктами корекційно-педагогічного процесу (суб'єктами супроводу дитини).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Выготский Л.С. Основы дефектологии. - СПб.: Издательство "Лань", 2003- 656 с.

2. Глинский В.Б., Грязнов Б.С., Никитин Е.П. Моделирование как метод научного исследования: Гносеологический анализ. - М., 1965. - 247 с.
3. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: В 2-х т. - М.: Педагогика, 1986. - 296 с.
4. Казакова Е.И. Система комплексного сопровождения ребенка: от концепции к практике // Психолого-педагогическое медико-социальное сопровождение развития ребенка. - СПб., 1998.- 180 с.
5. Рожков М.И., Байбородова Л.В. Воспитание учащихся: теория и методика. Ярославль, 2002. - 282 с.
6. Энциклопедический словарь / Ред. Кол.: В.И. Бородулин, А.П. Горкин и др., 1995. С.439

УДК 378.016:004:376

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ НОВОГО КУРСУ ІЗ СПОРІДНЕНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЕЛЕМЕНТА КОМП'ЮТЕРНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ДЕФЕКТОЛОГІВ

Федоренко І.В.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

У статті викладено питання створення нової навчальної дисципліни «Інформаційні технології та технічні засоби корекційного навчання», що включає формування спеціальних знань, умінь та навичок, які допоможуть студентам-дефектологам досягти високого рівня професійної підготовки.

In the article the question of creation of new educational discipline is expounded «Information technologies and hardwares of special studies», which includes forming of the special knowledges, abilities and skills which will help students-special teacher to attain the high level of professional preparation.

Ключові слова: студент-дефектолог, нові інформаційні технології, технічні засоби навчання, комп'ютер, корекційне навчання.

Keywords: student-special teacher, new information technologies, hardwares of studies, computer, special studies.

Специфічною ознакою організації навчального процесу майбутніх вчителів-дефектологів у вищих навчальних закладах в умовах розбудови інформаційного суспільства та широкомасштабного впровадження інформаційних технологій у сферу дефектології є спрямування вектора професійної підготовки на їх всебічний розвиток в інформаційно-комп'ютерному середовищі, на підвищення соціальної, особистісної, практичної та професійної значущості інформаційно-комп'ютерної складової такої підготовки.

Однак наші дослідження показали недостатню готовність студентів-дефектологів до використання інформаційно-комп'ютерних технічних засобів: невміння працювати з діагностичними програмами, програмами для перевірки і контролю знань, недостатнє використання автоматизованих систем навчання. Це спонукало нас до створення нової навчальної дисципліни та програми для вищих навчальних закладів, що включає формування спеціальних знань та умінь з сучасних комп'ютерних технологій, яка допоможе студентам-дефектологам досягти високого рівня підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Сучасний стан розвитку новітніх комп'ютерних технологій, використання мережевого програмного забезпечення та комунікаційних засобів у комплексі з відповідним спеціальним програмним забезпеченням є об'єктивною підставою для формування нових дидактичних та методичних підходів до викладання певних дисциплін у навчальному процесі підготовки фахівців за напрямом «Корекційна освіта (за нозологіями)».

Одним з перспективних, на нашу думку, напрямів комп'ютерно-інформаційної підготовки є інтеграція окремих, але взаємопов'язаних між собою дисциплін за рахунок синтезу традиційних форм і методів навчання з можливостями, які пропонують сучасні освітні технології.

Предметом пропонованого розгляду є навчальний план підготовки студентів денної форми навчання, які навчаються за спеціальністю «Тифлопедагогіка і спеціальна психологія». Метою дослідження є виявлення дисциплін, які можна інтегрувати у межах часу, відведеного на їх вивчення, без втрати якісних характеристик та об'єктивних показників рівня підготовки фахівців (мати уявлення - знати - вміти).

Знання, навички та вміння, потрібні для успішного засвоєння нового курсу, пов'язані з використанням комп'ютерної техніки та відповідного спеціального програмного забезпечення, які до введення нової дисципліни напрацьовувалися в результаті вивчення дисциплін «Нові інформаційні технології» та «Технічні засоби навчання» («ТЗН»), що викладалися на другому курсі, та не враховували специфіки майбутньої професійної діяльності дефектологів.